

[2023] 2 एस. सी. आर. 59

भारत सरकार

विरुद्ध

संजीव चतुर्वेदी

(दिवाणी अपील क्र.१५८७ ऑफ २०२३)

मार्च 03,2023

[एम. आर. शाह आणि बी. विरुद्ध नागरत्ना, जे. जे.]

प्रशासकीय न्यायाधिकरण कायदा, 1985-ओ. ए. चे हस्तांतरण-प्रतिवादी
क्र. 1 मूळ रिट याचिकाकर्त्याने नैनीताल सर्किट खंडपीठासमोर j मूळ अर्ज (ओ.
ए.) दाखल केला, सी. ए. टी.-केंद्र सरकारने नैनीताल सर्किट खंडपीठातून ओ. ए.
चे हस्तांतरण नवी दिल्लीतील प्रधान खंडपीठाकडे करण्यासाठी अर्ज दाखल केला-
न्यायाधिकाऱ्याच्या अध्यक्षांच्या दिनांकित आदेशाद्वारे, नवी दिल्लीतील प्रधान
खंडपीठाने ते नवी दिल्लीतील प्रधान खंडपीठाकडे हस्तांतरित केले-त्याला
उत्तराखंड उच्च न्यायालयासमोर आव्हान देण्यात आले होते आणि उच्च

न्यायालयाने उपरोक्त आदेश बाजूला ठेवला होता-अपीलवर असे म्हटले गेले: अध्यक्ष, सी. ए. टी., मुख्य खंडपीठ , नवी दिल्ली यांनी पारित केलेल्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्याशी संबंधित प्रकरणावर मोठ्या खंडपीठाने पुनर्विचार करणे आवश्यक आहे.

हे प्रकरण मोठ्या खंडपीठाकडे पाठवत न्यायालयाने म्हटले:

1. प्रतिवादी क्र. 1 आणि भारत सरकार यांनी उपस्थित केलेल्या महत्त्वाच्या मुद्द्यांचा विचार करून आणि या न्यायालयाने एल. चंद्रकुमार आणि अलपन बंदोपाध्याय यांच्याविरुद्ध दिलेल्या निकालांचा आणि आदेशांचे अवलोकन केले. संबंधित मुद्दा उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राशी संबंधित आहे आणि भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 226 (2) च्या अंमलबजावणीचा परिणाम आणि संविधानाचे कलम 226 (2) सादर करताना कायदा मंत्र्यांनी दिलेल्या निवेदनाशी संबंधित आहे आणि त्यात नमूद केलेला मुद्दा मोठ्या संख्येने कर्मचाऱ्यांवर परिणाम करतो आणि तो सार्वजनिक महत्त्वाचा आहे. त्यामुळे, अध्यक्ष, कॅट, मुख्य खंडपीठ, नवी दिल्ली यांनी पारित केलेल्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी संबंधित उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या समस्येशी संबंधित प्रकरणावर मोठ्या खंडपीठाने विचार करणे योग्य ठरेल. [परिच्छेद 6] [71-सी-ई]

एल. चंद्रकुमार विरुद्ध भारतीय संघ (1997) 3 एस. सी. सी.261:[1997] 2 एस. सी. आर. 1186; कुसुम इंगोद्व आणि मिश्रधातू लिमिटेड विरुद्ध भारतीय संघ आणि ए. एन. आर.; (2004) 6 एससीसी 254: [2004] 1 संपूरक . एससीआर 841; अल्केमिस्ट लिमिटेड आणि एन. आर. विरुद्ध राज्य बँक ऑफ सिक्कीम आणि ओआरएस; (2007) 11 एस. सी. सी 335:[2007] 4 एस. सी. आर. 46; युनियन ऑफ इंडिया विरुद्ध अलापन बंदोपाध्याय (2022) 3 एस. सी. सी. 133-संदर्भित न्यायनिर्णयाचे संदर्भ

[1997] 2 एस. सी. आर 1186	संदर्भित	परिच्छेद 3.5
--------------------------	----------	--------------

[2004] 1 पूरक. एस. सी. आर. 841	संदर्भित	परिच्छेद 4
--------------------------------	----------	------------

[2007] 4 एस. सी. आर. 46	संदर्भित	परिच्छेद 5.5
-------------------------	----------	--------------

दिवाणी अपील न्यायाधिकरणाला संदर्भित करतो: 2023 चे दिवाणी अपील क्र. 1587.

2020 च्या रिट याचिका एस. बी. क्रमांक 407 मधील नैनीताल येथील उत्तराखंड उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 23.10.2021 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

अरविंद कुमार शर्मा, अपीलकर्त्याचे वकील.

तुषार मेहता, एस. जी. आय., के. एम. नटराज, ए. एस. जी., श्याम दिवाण, वरिष्ठ अधिवक्ता, मयुरी रघुवंशी, व्योम रघुवंशी, आदित्य देशमुख, पूर्व गोयल, मयुरी रघुवंशी, रजत नायर, कानू अग्रवाल, अदित खुराना, आकांक्षा कौल, अनुकल्प जैन, मानेक सिंग, अमन साहनी, गुरमीत सिंग मक्कर, हृषिकेश बरुआ, राधिका गुप्ता, हिमांशु शेखर, .प्रतिवादीकर्त्याचे वकील.

न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती एम. आर. शाह, यांनी दिला

1.परवानगी दिली

2.रिट याचिका एसबी क्रमांक 407/2020 मधील नैनीताल येथे उत्तराखंड उच्च न्यायालयाने 23.10.2021 रोजी दिलेल्या आक्षेपार्ह निर्णय आणि आदेशाबद्दल व्यथित आणि असमाधानी होऊन, ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाने ही रिट याचिका मंजूर केली आहे आणि केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण (कॅट), मुख्य खंडपीठ, नवी दिल्ली च्या अध्यक्षांनी दिलेला 04.12.2020 चा आदेश रद्द बातल ठरवला आहे, ज्याद्वारे लवादाच्या विद्वान मुख्य खंडपीठाने मूळ अर्ज (ओए) क्रमांक 331/10 अलाहाबाद खंडपीठाकडून (नैनीताल सर्किट बेंच) नवी दिल्लीच्या मुख्य खंडपीठाकडे पाठवले आहे, रिट याचिकाकर्ते केंद्र सरकारने सध्याचे अपील दाखल केले आहे.

३. सध्याच्या अपीलाला कारणीभूत ठरणारी वस्तुस्थिती थोडक्यात पुढीलप्रमाणे :-

3.1) की येथे प्रतिस्पर्धी प्रतिवादी क्रमांक १ - मूळ रिट याचिकाकर्त्याने कॅट, नैनीताल सर्किट बेंचसमोर मूळ अर्ज (ओए) खालील प्रार्थनेसह दाखल केला :-

अ केंद्र सरकारमध्ये सहसचिव किंवा त्यापेक्षा अधिक दर्जाच्या अधिकाऱ्यांच्या नियुक्तीत वापरली जाणारी ३६० अंश मूल्यमापनाची सध्याची पद्धत, जी मनमानी, अवाजवी, नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचे उल्लंघन करणारी असून वैधानिक नियमांचे उल्लंघन करणारी आणि संसदीय समितीचा अहवाल निष्कर्ष करणारी असून त्याबाबत नोंदी मागवणे आणि योग्य निर्देश/ आदेश जारी करणे.

ब. प्रतिवाद्यांना भविष्यात कंत्राटी प्रणालीद्वारे संयुक्त सचिव/संयुक्त सचिव पदाच्या समतुल्य पदे आणि केंद्र सरकारमध्ये संयुक्त सचिव पदाच्या वरची पदे भरण्यापासून निर्बंध घालणे.

क) सध्याच्या केंद्रीय कर्मचारी योजना मधील संयुक्त सचिव स्तरावर सूचीबद्ध करण्याच्या उद्देशाने तज्ज्ञ समिती द्वारे मूल्यमापनाचे नियमन करणाऱ्या, ओ. एम. 36/77/94-ई. ओ.

सेंट्रल (एस. एम.-1) दिनांक 05/01/1996 च्या जारी केलेल्या आणि त्यानंतर सुधारित केलेल्या, मनमानी, अवास्तव, नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचे उल्लंघन करणाऱ्या आणि राज्यघटनेत नमूद केलेल्या मूलभूत संघराज्य संरचनेचे उल्लंघन करणाऱ्या सर्व तरतुदी रद्द करणे.

ड. अखिल भारतीय सेवा अधिकाऱ्यांच्या बाबतीत, केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारमधील विविध सेवांच्या अधिकाऱ्यांच्या गटामध्ये आणि समान स्तरांमध्ये निर्माण झालेला प्रचंड कृत्रिम कालावधी काढून टाकण्याचे निर्देश प्रतिवादींना देणे.

ई. सेवेची आवश्यक वर्षे पूर्ण करणे आणि वेतन मॅट्रिक्सच्या 14 व्या स्तरावर पदोन्नती यासंबंधीच्या सर्व पात्रता निकषांची पूर्तता लक्षात घेऊन संयुक्त सचिव स्तरावर सूचीबद्धतेसाठी अर्जदाराच्या प्रकरणाचा विचार करण्याचे निर्देश प्रतिवादींना देणे; किंवा वैकल्पिकरित्या, अर्जदाराचे वर नमूद केलेले प्रकरण कोणत्याही अप्रत्यक्ष/व्यक्तिनिष्ठ/तिरकस विचारांवर नाकारू नये असे निर्देश प्रतिवादींना देणे आणि गुणवत्तेच्या आधारे, तथ्यांच्या आधारे आणि केवळ कायदानुसार वस्तुनिष्ठपणे निर्णय घेणे.

फ. वस्तुनिष्ठ आराखड्याच्या परिच्छेद ३.५ मध्ये उघड कीस आलेल्या अनियमिततेच्या पार्श्वभूमीवर सन २०१९ मध्ये झालेल्या कंत्राटी पध्दतीने सहसचिव दर्जाच्या अधिकाऱ्यांच्या भरती प्रक्रियेतील विविध गैरव्यवहारांची जबाबदारी निश्चित करण्यासाठी योग्य ती चौकशी करण्याचे आदेश व योग्य ती चौकशी करणे.

3. 2 त्यानंतर, भारत सरकारने प्रशासकीय न्यायाधिकरण कायदा, 1985 (कायदा, 1985) च्या कलम 25 अंतर्गत बदली अर्ज दाखल केला, ज्यामध्ये रिट याचिकाकर्त्याने दाखल केलेल्या ओ. ए. चे नैनीताल सर्किट खंडपीठातून नवी दिल्लीतील प्रधान खंडपीठाकडे हस्तांतरण करण्याची मागणी केली गेली. 04.12.2020 च्या आदेशानुसार, न्यायाधिकाऱ्याच्या अध्यक्षानी, नवी दिल्लीच्या प्रधान खंडपीठाने, हे निरीक्षण नोंदवून उक्त ओ. ए. नवी दिल्लीच्या प्रधान खंडपीठाकडे हस्तांतरित करण्याचे आदेश दिले की:-

"ओ. ए. मधील प्रार्थनेचा अभ्यास केल्यास असे दिसून येते की संयुक्त सचिव पदासाठी सूचीबद्ध करण्याच्या प्रक्रियेवर हल्ला करण्याचा प्रयत्न केला जातो. अशा प्रकारच्या बाबींचा केंद्र सरकारच्या कार्यपद्धतीवर स्वतःचा परिणाम होतो. ओ. ए. चे म्हणणे मुख्य खंडपीठाने ऐकून घेणेस पात्र असल्याचे जाणवते. व्हिडिओ

कॉन्फरन्सिंगद्वारे सुनावणी होत असल्याने, व्हिडिओ
कॉन्फरन्सिंगद्वारे घेतल्याने , पी. टी. मधील प्रतिवादीला, म्हणजे
ओ. ए. मधील अर्जदाराबद्दल देखील कोणताही पूर्वग्रह निर्माण
होणार नाही.”

3.3 मूळ अर्ज क्रमांक 331/109/2020 दिनांक 04.12.2020 रोजीच्या
नैनिताल सर्किट खंडपीठाकडून मुख्य खंडपीठ, नवी दिल्ली येथे हस्तांतरित
करण्याच्या आदेशाला मूळ रिट याचिकाकर्त्याकडून - मूळ अर्जदाराने उत्तराखंड
उच्च न्यायालयासमोर आव्हान दिले. ओ. ए. मधील संयुक्त सचिव पदासाठी भरती
निवड प्रसंभाविक प्रक्रियाला आव्हान देण्यात आले होते, असे मूळ रिट
याचिकाकर्त्याच्या वतीने उच्च न्यायालयासमोर सादर करण्यात आले होते. अखिल
भारतीय सेवेत संयुक्त सचिव पदासाठी पात्र उमेदवार उपलब्ध असूनही , संयुक्त
सचिव पद तीन ते पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी कंत्राटी आधारावर व्यक्तींची
भरती करून भरले जातील आणि या धोरणात्मक निर्णयामुळे अखिल भारतीय
सेवेत असलेल्या व्यक्तींच्या हक्कांवर विपरित परिणाम होईल, असा धोरणात्मक
निर्णय केंद्र सरकारने घेतला आहे, या वस्तुस्थितीबद्दलही त्यांनी नाराजी व्यक्त
केली. मूळ रिट याचिकाकर्त्याच्या-मूळ अर्जदाराच्या वतीने असेही सादर करण्यात
आले होते की, मूळ रिट याचिकाकर्त्याने धोरणात्मक निर्णयाला आव्हान दिल्यामुळे

आणि धोरणात्मक निर्णयाला "देशव्यापी परिणाम" असल्यामुळे, ओ. ए. नवी दिल्लीतील मुख्य खंडपीठाकडे हस्तांतरित होण्यास पात्र नाही, असे त्यांनी ओ. ए. च्या हस्तांतरणाची मागणी भारत सरकारने ज्या आधारावर केली होती त्या आधारावर सादर केले. . ते असमर्थनीय आहे. असे सादर करण्यात आले की जर संसदेचे असे मत असते की "राष्ट्रीय महत्त्वाच्या" मुद्द्यांवर केवळ मुख्य खंडपीठानेच निर्णय घेणे आवश्यक आहे, तर प्रशासकीय न्यायाधिकरण कायद्यात अशी तरतूद अस्तित्वात असती, जी सीएटीच्या इतर खंडपीठांना "राष्ट्रीय महत्त्व" किंवा "देशव्यापी परिणाम" या मुद्द्यांवर सुनावणी करण्यास प्रतिबंधित करते. तथापि, प्रशासकीय न्यायाधिकरण कायद्यात अशी कोणतीही बाधा नाही, जी मुख्य खंडपीठाच्या समतुल्य मानल्या जाणाऱ्या कॅटच्या इतर खंडपीठांना केंद्र सरकारच्या धोरणात्मक निर्णयाची सुनावणी किंवा परीक्षण करण्यापासून प्रतिबंधित करते.” कायदा, 1985 च्या कलम 5 अंतर्गत स्थापन केलेल्या सर्व खंडपीठांना समान अधिकारक्षेत्र असेल, असे सादर करण्यात आले.

3. 4 या याचिकेला भारत सरकारच्या वतीने विरोध करण्यात आला.भारत सरकारच्याने रिट याचिकेवर सुनावणी करण्यासाठी उत्तराखंड उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राला आव्हान दिले. सर्व संबंधित फाईल्स आणि कागदपत्रे नवी दिल्ली येथे असल्याने हे प्रकरण नवी दिल्लीला हस्तांतरित करावे, असे भारत

सरकारच्या वतीने सादर करण्यात आले होते. उत्तराखंडमध्ये कारवाईचे कोणतेही कारण उद्भवले नसल्यामुळे, नैनीताल सर्किट खंडपीठाला याचिकेवर सुनावणी करण्याचे प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र नाही, असेही भारत सरकारच्या वतीने सांगण्यात आले होते. हे धोरण नवी दिल्लीत तयार करण्यात आले असल्याने, नवी दिल्लीत निवडीसाठी नावे मागवण्यात आली होती, निवड प्रसंभाविक प्रक्रिया नवी दिल्लीत सुरू झाले, त्यामुळे केवळ नवी दिल्लीतील मुख्य खंडपीठाला ओ. ए. सुनावणीसाठी प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र आहे, असे सादर करण्यात आले. संबंधित फाईल्स नवी दिल्लीत उपलब्ध असलेने व संबंधित साक्षीदार नवी दिल्लीत उपलब्ध असतील, त्यामुळे हे प्रकरण नैनीताल सर्किट खंडपीठासमोर प्रलंबित ठेवण्याऐवजी मुख्य खंडपीठाकडे हस्तांतरित करणे न्यायाच्या हिताचे ठरेल, असेही सादर करण्यात आले. शेवटी असे सादर करण्यात आले की केंद्र सरकारच्या धोरणात्मक निर्णयाशी संबंधित निर्णयाचे देशव्यापी परिणाम होतील, त्यामुळे धोरणात्मक निर्णयाची वैधता ठरवण्यासाठी केवळ मुख्य खंडपीठच योग्य पीठ असेल. त्यामुळे, अध्यक्षांनी कायदा, 1985 च्या कलम 25 अंतर्गत अधिकारांचा वापर करून नैनीताल सर्किट खंडपीठातून मुख्य खंडपीठाकडे ओ. ए. योग्यरित्या हस्तांतरित केले आहे, असे सादर करण्यात आले. प्रत्युत्तरात, कारवाईच्या कारणाबाबत मूळ रिट याचिकाकर्त्याच्या वतीने हे प्रकरण होते, की उत्तराखंडमध्ये कारवाईचे काही

कारण उद्भवले आहे कारण संयुक्त सचिव पदासाठी पात्र उमेदवारांची नावे राज्यांकडून मागवली जातात; अशा प्रकारे, राज्यांकडून नावांची शिफारस केली जाते; पात्र उमेदवारांच्या सेवा नोंदी राज्याकडे असतात आणि सेवा नोंदी राज्याद्वारे पाठवल्या जातात. शिवाय, कंत्राटी आधारावर संयुक्त सचिवांची नियुक्ती करण्याच्या निर्णयामुळे त्यांच्या संयुक्त सचिव पदासाठी विचार करण्याच्या अधिकारावर विपरित परिणाम होतो, त्यामुळे धोरणात्मक निर्णयाचा परिणाम उत्तराखंड राज्यात त्यांच्या अधिकारापासून वंचित राहतो आणि त्यामुळे कारवाईचे कारण उत्तराखंड राज्यात निर्माण झाले आहे आणि त्यामुळे नैनीताल सर्किट खंडपीठाला ओ. ए. ऐकण्याचा अधिकारक्षेत्र आहे.

3.5 त्यानंतर, अधिनियम, 1985 मधील संबंधित तरतुदींचा विचार करून आणि चंद्रकुमार विरुद्ध भारतीय संघ (1997) 3 एस. सी. सी. 261, या न्यायालयाच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या निर्णयाचे पालन करून रिट याचिकेला परवानगी दिली आहे आणि अध्यक्ष, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, नवी दिल्ली यांनी दिलेला दिनांक 04.12.2020 रोजीचा आदेश रद्द केला आहे. धोरणात्मक निर्णयाला मुख्य खंडपीठासमोर आव्हान दिले जावे अशी कायद्याची आवश्यकता नाही आणि अधिनियम, 1985 अंतर्गत अशी कोणतीही तरतूद नाही की धोरणात्मक निर्णयाला आव्हान केवळ प्रधान खंडपीठाद्वारे ऐकले जाऊ शकते.

3. 6 उच्च न्यायालयाने दिलेल्या वादग्रस्त निर्णयामुळे आणि आदेशामुळे व्यथित होऊन, भारत सरकारने सदरची याचिका दाखल केली आहे.

4. केंद्र सरकारच्या वतीने हजर असलेले सॉलिसिटर जनरल तुषार मेहता यांनी असा युक्तिवाद केला की, उत्तराखंड उच्च न्यायालयाने रिट याचिकेवर सुनावणी करताना चूक केली आहे. उत्तराखंड उच्च न्यायालयाच्या हद्दीत कारवाईचे कोणतेही कारण उद्धवले नसल्यामुळे, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुख्य पीठ, नवी दिल्ली यांनी पारित केलेल्या आदेशाविरुद्ध रिट याचिकेवर सुनावणी करण्यासाठी उत्तराखंड उच्च न्यायालयाकडे प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र नव्हते, असे सादर केले आहे. हा निर्णय प्रामुख्याने एल. चंद्रकुमार (वरील) यांच्या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर तसेच भारत सरकार विरुद्ध अल्पन बंदोपाध्याय (2022) 3 एस. सी. सी. 133 या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर मोठ्या प्रमाणात अवलंबून आहे.

4.1. एल. चंद्रकुमार (वर नमूद केलेले) यांच्या प्रकरणात, या न्यायालयाच्या अल्पन बंदोपाध्याय (वर नमूद केलेले) यांच्या प्रकरणातील, निर्णयाचा विचार केल्यानंतर आणि त्याचे पालन केल्यानंतर, हे विशेष निरीक्षण नोंदवले गेले आहे आणि असे म्हटले आहे की, "संविधानाच्या अनुच्छेद 323 अ आणि अनुच्छेद 323 ब अंतर्गत तयार केलेल्या न्यायाधिकरणांचे सर्व निर्णय, ज्याच्या

अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठासमोर छाननीच्या अधीन असतील". पुढे असे सादर केले जाते की या न्यायालयासमोर ओळखीसंदर्भात प्रश्न उद्भवतोय. न्यायालयासमोर अल्पन बंडोपाध्याय (वरील) यांच्या प्रकरणात कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाने ओ. ए. आणि त्याच्या फाइल्स कलकत्ता खंडपीठातून मुख्य खंडपीठाकडे (नवी दिल्ली) हस्तांतरित करण्याचा नवी दिल्लीच्या मुख्य खंडपीठाने दिलेला आदेश रद्द केला. कलकत्ता उच्च न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा अभाव असल्याचे या न्यायालयाने निरीक्षण नोंदवले आहे. विद्वान सॉलिसिटर जनरल तुषार मेहता यांनी परिच्छेद क्रमांक 15 ते 17 वर खूप भर दिला.

4.2. वरील निर्णयांवर अवलंबून राहून विद्वान सॉलिसिटर जनरल तुषार मेहता यांनी जोरदारपणे युक्तिवाद केला आहे की उत्तराखंड उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेश पूर्णपणे अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे.

4.3. विद्वान सॉलिसिटर जनरल तुषार मेहता यांनी, 1985 च्या कायद्याच्या कलम 25 अंतर्गत प्रदान केलेल्या अध्यक्षांच्या अधिकारांवर, गुणवत्तेवरही विस्तृत निवेदने दिली आहेत.

5. मूळ रिट याचिकाकर्त्याच्या वतीने ज्येष्ठ वकील श्याम दिवाण हजर झाले आहेत. ओ. ए. नैनीताल सर्किट खंडपीठातून नवी दिल्लीच्या मुख्य खंडपीठाकडे हस्तांतरित करण्याच्या कॅटच्या अध्यक्षीय निर्णयाला आव्हान देणाऱ्या रिट याचिकेवर उत्तराखंडच्या उच्च न्यायालयाला सुनावणी घेण्याचा अधिकार नाही, असे भारतीय संघराज्याच्या वतीने करण्यात आलेल्या निवेदनावर , श्री श्याम दिवाण, विद्वान ज्येष्ठ वकील यांनी हे जोरदारपणे सादर केले आहे की भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 226 (2) नुसार कोणतेही उच्च न्यायालय अनुच्छेद 226 नुसार जर उच्च न्यायालयाच्या अधिकार क्षेत्रामध्ये कारवाईचे काही/अंशतः कारण उद्भवले असेल तर प्राधिकरण असो किंवा . ज्या सरकारने हा आदेश दिला आहे ते उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात येत नसला तरी उच्च न्यायालय सदरील अधिकार क्षेत्र वापरू शकते, . अशा प्रकारे, कारवाईचे कारण, पूर्णपणे किंवा अंशतः, त्या उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात उद्भवल्यास, उच्च न्यायालय कलम 226 अंतर्गत अधिकारांचा वापर करू शकते यात शंका नाही.

5.1 असे सादर केले जाते की एल. चंद्रकुमार (वर नमूद केलेले) यांच्या बाबतीत, ज्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राला मान्यता देताना, या न्यायालयाचा निर्णय, अन्यथा उपलब्ध असल्यास, अनुच्छेद 226 (2) अंतर्गत इतर उच्च न्यायालयाच्या

अधिकारक्षेत्राला मर्यादित करणारा मानला जाऊ शकत नाही. असे सादर केले जाते की या न्यायालयाचा निर्णय ज्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयाला विशेष अधिकारक्षेत्र प्रदान करत नाही. हा निर्णय कलम 226 (2) ची व्याप्ती संकुचित करणारा आहे असा वाचला जावू नये, असे सादर केले आहे. त्यामुळे, या मर्यादेपर्यंत अल्पन बंडोपाध्याय (उपरोल्लेखित) प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा पुनर्विचार करावा लागेल.

5.2 विद्वान ज्येष्ठ वकील श्याम दिवाण यांनी पुढे सादर केले आहे की घटनात्मक योजना, अनुच्छेद आणि कलम 227 अंतर्गत उपाय हे नागरिक जेथे राहतात किंवा व्यवसाय करतात किंवा तैनात आहेत त्यांसाठी उपलब्ध असलेले अत्यंत मौल्यवान उपाय आहेत. या योजना निराकरण करण्यासाठी नागरिकांना दिल्लीपर्यंत येण्याची आवश्यकता नाही. अशा प्रकारे, कलम 226 अंतर्गत उपाय मर्यादित करणे हे राज्यघटनेच्या भावनेच्या विरुद्ध आहे, जे न्याय मिळवण्याच्या भावनेच्या आणि तत्त्वाच्या विरुद्ध आहे आणि राज्यघटनेच्या मूलभूत संरचनेच्या विरुद्ध आहे ज्यामुळे देशभरात न्यायिक पुनरावलोकन शक्य होते

5.3 या न्यायालयाने, न्यायिक आदेशाद्वारे, इतर उच्च न्यायालयांचे अधिकारक्षेत्र काढून घेऊ नये, ज्यांना कलम 226 (2) अन्वये या उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक

अधिकारक्षेत्राच्या पलीकडे असलेल्या प्रदेशात असलेल्या न्यायाधिकरणाच्या आदेशाविरुद्ध रिट याचिका दाखल करण्याचे अधिकार आहेत. पुढे असे सादर केले जाते की जर अशा प्रकारचा अर्थ त्याच्या तार्किक निष्कर्षापर्यंत नेला गेला तर यामुळे देशभरात तैनात असलेल्या केंद्र सरकारच्या कर्मचाऱ्यांनाच अनावश्यक त्रास आणि गैरसोय होईल.

5.4 विद्वान ज्येष्ठ वकील श्याम दिवाण यांनी आपल्याला भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 226 च्या ऐतिहासिक पार्श्वभूमीकडे आणि उच्च न्यायालयांच्या अधिकारक्षेत्रावरील कायद्याच्या विकासाकडे नेले आहे, ज्यात संविधान (पंधरावी दुरुस्ती) कायदा, 1963 चे उद्दिष्ट आणि कारणांचे विधान आणि दुरुस्ती सादर करताना तत्कालीन कायदा मंत्र्यांनी केलेल्या वक्तव्यांचा समावेश आहे.

5.5 हे सादर केले जाते की कुसुम इंगोद्व अँड अलॉयज लिमिटेड वि. भारत सरकार आणि इतर (२००४) ६ एस. सी. सी. २५४ या प्रकरणात या न्यायालयाच्या त्यानंतरच्या निर्णयात आणि अनुच्छेद 226(2) लागू केल्यानंतर असे निरीक्षण नोंदवले आहे आणि असे म्हटले आहे की, प्राधिकरणाचे स्थान/निवासस्थान विचारात न घेता, कारवाईच्या कारणाचा काही भाग त्याच्या अधिकारक्षेत्रात उद्भवल्यास उच्च न्यायालयाला अधिकारक्षेत्र असेल.

5.6 असे सादर केले जाते की ह्या न्यायालयाने अल्केमिस्ट लिमिटेड आणि इतर वि. स्टेट बँक ऑफ सिक्कीम आणी इतर (2007) 11 SCC 335, कलम 226 अंतर्गत उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकार क्षेत्राशी संबंधित कायद्याचा विकास लक्षात घेऊन असे म्हटले आहे की "संवैधानिक तरतुदींचा विधायी इतिहास, हे स्पष्ट करतो. 1963 नंतर, कारवाईचे कारण प्रासंगिक आणि समर्पक आहे आणि संपूर्ण किंवा अंशतः कारवाईचे कारण उद्भवलेल्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रातील उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल केली जाऊ शकते. "

5.7 पुढे असे सादर केले आहे की या न्यायालयाने एल. चंद्र कुमार (सुप्रा) यांच्या बाबतीत केलेली निरीक्षणे असे की न्यायाधिकरणाचे सर्व निर्णय उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठासमोर छाननीच्या अधीन असतील, ज्यांच्या अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते, विशेषतः भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद 226(2) अन्वये अधिकारक्षेत्र असलेल्या इतर उच्च न्यायालयांच्या अधिकारक्षेत्राचा अपवाद नाही. त्यामुळे आलापन बंदोपाध्याय (वरील) प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निकालाचा पुनर्विचार करावा लागेल असे सादर केले आहे.

5. 8 त्यांच्या वरील विनंतीच्या समर्थनार्थ त्यांनी खालील निवेदने दिली आहेत:-

(i) केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण अधिनियम, 1985 च्या कलम 25 अन्वये अधिकारांचा वापर करून केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरणाच्या अध्यक्षांनी पारित केलेल्या आदेशातून, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरणाच्या कलकत्ता खंडपीठातून प्रतिवादीने त्यात दाखल केलेला ओ. ए. नवी दिल्लीतील मुख्य खंडपीठाकडे हस्तांतरित करून, अल्पन बंदोपाध्याय (वर नमूद केलेले) यांच्या प्रकरणात या न्यायालयाचा निर्णय आला. प्रतिवादीने त्यात दाखल केलेल्या रिट याचिकेला परवानगी देऊन कलकत्ता उच्च न्यायालयाने हा बदली आदेश रद्द केला.

(ii) कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या आदेशाला भारत सरकारने या आधारावर आव्हान दिले होते की, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, नवी दिल्ली येथील मुख्य खंडपीठाने हस्तांतरण अर्जामध्ये पारित केलेल्या आदेशाला आव्हान देणे केवळ दिल्ली उच्च न्यायालयासमोरच समर्थनीय आहे कारण न्यायाधिकरणाचे मुख्य खंडपीठ त्याच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात आहे.

(iii) या माननीय न्यायालयाने एल. चंद्रकुमार (वरील) प्रकरणातील निकालाच्या परिच्छेद 99 चा संदर्भ देत असे म्हटले आहे की

न्यायाधिकरणाच्या कोणत्याही निर्णयाची केवळ उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठासमोर छाननी केली जाऊ शकते ज्याच्या अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते. परिणामी, केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरणाचे मुख्य पीठ नवी दिल्ली येथे असल्याने हे अधिकारक्षेत्र दिल्ली उच्च न्यायालयाकडे आहे, असे मत मांडण्यात आले.

5.9 हे सादर केले जाते की अलपन बंदोपाध्याय (वरील) मधील या माननीय न्यायालयाच्या निकालातील संबंधित परिच्छेद खाली पुनरुत्पादित केले आहेत:

"36. एल. चंद्रकुमार प्रकरणातील (एल. चंद्रकुमार विरुद्ध भारतीय संघराज्य-(1997) 3 एससीसी 261:1997 एस. सी. सी. (एल. अँड. एस.) 577]) घटनापीठाने स्वीकारलेला युक्तिवाद लक्षात घेता, अधिनियमाच्या कलम 28 आणि कलम 323-ए आणि 323-बी च्या तत्वावधानाखाली अधिनियमित केलेल्या इतर सर्व कायद्यांमधील "अपवर्जन अधिकारक्षेत्र" कलमांना, तसेच अनुच्छेद २२६/२२७ अंतर्गत उच्च न्यायालयांचे अधिकारक्षेत्र वगळतात आणि संविधानाच्या कलम 32 अंतर्गत सर्वोच्च न्यायालयाने, अनुच्छेद 323-ए चे कलम 2 (डी) आणि कलम 323-बी चे कलम

3 (डी) असून सुद्धा, त्या प्रमाणात असंवैधानिक ठरवले आहे आणि त्याप्रमाणे ते असंवैधानिक आहे.

37. पुढे, ते अशा प्रकारे आयोजित केले गेले:(एल. चंद्रकुमार प्रकरण [एल. चंद्रकुमार विरुद्ध भारतीय संघराज्य, (1997) 3 एस. सी. सी. 261:1997 एस. सी. सी. (एल अँड एस) 577], एस. सी. सी. पी.311, परिच्छेद 99) "99. कलम 226 अंतर्गत उच्च न्यायालयांना आणि संविधानाच्या कलम 32 अंतर्गत सर्वोच्च न्यायालयाला दिलेला अधिकारक्षेत्र हा आपल्या राज्यघटनेच्या अलंघनीय मूलभूत संरचनेचा एक भाग आहे. हे अधिकारक्षेत्र काढून टाकले जाऊ शकत नसले तरी, इतर न्यायालये आणि न्यायाधिकरणे संविधानाच्या अनुच्छेद 22 आणि 32 द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचे पालन करण्यात पूरक भूमिका बजावू शकतात.संविधानाच्या कलम 323-अ आणि कलम 323-ब अंतर्गत तयार केलेल्या न्यायाधिकरणांना वैधानिक तरतुदी आणि नियमांच्या घटनात्मक वैधतेची चाचणी घेण्याची क्षमता आहे.तथापि, या न्यायाधिकरणांचे सर्व निर्णय उच्च न्यायालयाच्या विभागीय

खंडपीठासमोर छाननीच्या अधीन असतील, ज्यांच्या अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते. (भर दिला जातो)

38. जेव्हा एकदा या न्यायालयाच्या घटनापीठाने कायदा घोषित केला की "घटनेच्या कलम 323-अ आणि कलम 323-ब अंतर्गत तयार केलेले न्यायाधिकाऱ्यांचे सर्व निर्णय उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठासमोर छाननीच्या अधीन असतील ज्यांच्या अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते", तेव्हा या मुद्द्यावर पुढील कोणतेही मांडणी करण्यास परवानगी नाही. घटनापीठाने वापरलेल्या "या न्यायाधिकाऱ्यांचे सर्व निर्णय" हा शब्द कायद्याच्या कलम २५ अन्वये मिळालेल्या अधिकाराचा वापर करून लवादाच्या एका खंडपीठातून लवादाच्या दुसऱ्या खंडपीठाकडे मूळ अर्ज हस्तांतरित करण्याच्या प्रकरणात अर्जावर किंवा अन्यथा, दिलेल्या निर्णयाचा समावेश करेल आणि घेईल.

39. दुसऱ्या शब्दांत, कायद्याच्या कलम 25 अंतर्गत पारित झालेल्या निर्णयासह अशा न्यायाधिकाऱ्याच्या कोणत्याही निर्णयाची केवळ उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठासमोर छाननी केली जाऊ शकते, ज्याच्या अधिकारक्षेत्रात संबंधित न्यायाधिकरण येते.

कायद्याचे कलम 25 लागू करताना न्यायाधिकरणाच्या एका खंडपीठाकडून दुसऱ्या खंडपीठाकडे मूळ अर्ज हस्तांतरित करण्याच्या आदेशाला आव्हान देण्याच्या उद्देशाने अधिकारक्षेत्रातील उच्च न्यायालयाचा निर्णय घेताना कायद्याच्या या स्पष्ट व्याख्येचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे.

40. अशा प्रकारे घटनापीठाने घोषित केलेल्या कायद्याचा फेरविचार कमी गणपूर्ति असलेल्या खंडपीठाद्वारे केला जाऊ शकत नाही किंवा उच्च न्यायालये घटनेच्या कलम 226 (2) च्या कक्षेत उच्च न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र प्रदान करतील की नाही हे निश्चित करण्यासाठी तथ्यांचा संच तपासून त्या प्रकरणाचा फेरविचार करू शकत नाहीत. आमचे असे मत आहे की जेव्हा कायद्याच्या कलम 25 अंतर्गत पारित केलेल्या निर्णयावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले जाईल ज्यामध्ये दुसरा दृष्टिकोन घेतल्याने निःसंशयपणे अधिकारक्षेत्राच्या बाबतीत अनिश्चितता आणि बहुगुणितता येईल, विशेषतः विविध उच्च न्यायालयांच्या अधिकारक्षेत्रात राहणाऱ्या अनेक पक्षांचा समावेश असलेल्या

प्रकरणांमध्ये, जेव्हा नवी दिल्लीतील मुख्य खंडपीठात अध्यक्षानी पारित केलेल्या एका सामान्य आदेशामुळे नाराज असले."

5.10 हे सादर केले गेले आहे की एल. चंद्रकुमार (supra) मधील घटनापीठ भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 323-ए (2 डी), कलम 323-बी (3 डी) आणि प्रशासकीय न्यायाधिकरण कायदा, 1985 च्या कलम 28 च्या घटनात्मक वैधतेस आव्हान देत होते, ज्यात कलम 32 अंतर्गत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचे आणि कलम 226 अंतर्गत उच्च न्यायालयांचे अधिकारक्षेत्र वगळण्यात आले होते. एल. चंद्रकुमार (सुप्रा) प्रकरणातील घटनापीठाने परिच्छेद 99 मध्ये दिलेला अंतिम निष्कर्ष असा होता की:

(अ) अनुच्छेद 32 आणि अनुच्छेद 226/227 अंतर्गत हमी दिलेला न्यायिक पुनर्विलोकनाचा अधिकार हा आपल्या संविधानाच्या अलंघनीय मूलभूत संरचनेचा भाग आहे.

(ब) आव्हानाखाली असलेल्या तरतुदी अशा मर्यादिपर्यंत असंवैधानिक घोषित करण्यात आल्या होत्या की त्या भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 226/227 आणि 32 अंतर्गत अनुक्रमे उच्च न्यायालये आणि सर्वोच्च न्यायालयाचे अधिकारक्षेत्र वगळतात.

(क) तथापि, असे म्हटले गेले होते की सेवेच्या सर्व बाबी सुरुवातीला प्रशासकीय न्यायाधिकरणाकडे जाणे आवश्यक आहे आणि न्यायाधिकरणाने निर्णय दिल्यावर ते असे असू शकते कि त्या निर्णयाबाबत, ज्याच्या अधिकारक्षेत्रात न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयाच्या रिट अधिकारक्षेत्राखाली आव्हान दिले जाऊ शकते.

5.11. असे सादर केले जाते की एल. चंद्रकुमार (सुप्रा) याच्या खटल्यातील निकालात असे म्हटले गेले आहे की ज्या उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयालाच या न्यायाधिकरणाच्या आदेशाविरुद्ध लेखी याचिका दाखल करण्याचा अधिकार असेल.

5.12. अलापन बंदोपाध्याय (वर नमूद केलेल्या) मधील निर्णयाचा परिणाम असा आहे की ज्या उच्च न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात न्यायाधिकरण येते त्या उच्च न्यायालयालाच या न्यायाधिकरणाच्या आदेशाविरुद्ध लेखी याचिका दाखल करण्याचा अधिकार असेल.

5.13. असे सादर केले जाते की उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राशी संबंधित कायद्याच्या विकासाशी संबंधित कलमातून स्पष्ट आहे की, एल. चंद्रकुमार

(वरील) च्या परिच्छेद 99 चा अशा प्रकारे अर्थ लावला गेला तर अनुच्छेद 226 अंतर्गत खंड (2) जोडण्यामागील हेतू नष्ट होईल.

5.14. पुढे असे सादर केले जाते की न्यायिक पुनरावलोकनाचे अधिकार हे राज्यघटनेचे अविभाज्य आणि आवश्यक वैशिष्ट्य आहे आणि घटनात्मक दुरुस्ती देखील उच्च न्यायालये आणि सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायिक पुनरावलोकनाचे अधिकार काढून घेऊ शकत नाही आणि हे अधिकार कधीही काढून टाकले जाऊ शकत नाहीत.

5.15. असे आदरपूर्वक सादर केले जाते की, या न्यायालयाने, न्यायिक आदेशाद्वारे, इतर उच्च न्यायालयांचे अधिकारक्षेत्र काढून घेऊ नये, ज्यांना अन्यथा कलम 226 (2) अंतर्गत, उक्त उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या पलीकडे असलेल्या प्रदेशात असलेल्या न्यायाधिकरणाच्या आदेशाविरुद्ध रिट याचिका दाखल करण्याचा अधिकार आहे.

5.16. असे सादर केले जाते की घटनात्मक योजने अंतर्गत, सर्व पंचवीस उच्च न्यायालयांना समतुल्य अधिकारक्षेत्र आहे आणि कोणत्याही विशिष्ट उच्च न्यायालयाला कोणताही भेदभाव किंवा विशेष वागणूक देण्याची कल्पना नाही. न्यायपालिकेच्या स्वातंत्र्याचा हा एक पैलू आहे.

5. 17 पुढे असे सादर केले जाते की जर अशा प्रकारचा अर्थ त्याच्या तार्किक निष्कर्षापर्यंत नेला गेला तर यामुळे देशभरात नियुक्त असलेल्या केंद्र सरकारच्या कर्मचाऱ्यांनाच अनावश्यक त्रास आणि गैरसोय होईल. उदाहरणार्थ, जर एखाद्या व्यथित कर्मचाऱ्याने केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरणाच्या एर्नाकुलम खंडपीठासमोर अर्ज दाखल केला आणि दिल्ली येथील मुख्य खंडपीठाने त्याच्या दुसऱ्या खंडपीठात बदलीचा आदेश दिला, तर व्यथित व्यक्तीला बदली आदेशाला आव्हान देण्यासाठी आणि खटला लढण्यासाठी एर्नाकुलमपासून दिल्लीपर्यंत प्रवास करण्यास भाग पाडले जाईल. आधीच वर सादर केल्याप्रमाणे, यामुळे पीडित व्यक्तीच्या दारात कायद्याचा स्वस्त, प्रभावी आणि प्रभावी उपाय उपलब्ध करून देण्याच्या विशिष्ट हेतूने संविधानात कलम 226 (2) समाविष्ट करण्याचा हेतूच अपयशी ठरेल.

5. 18 म्हणून अशी प्रार्थना केली जाते की, अल्पन बंदोपाध्याय (सुप्रा) प्रकरणात दिलेल्या या माननीय न्यायालयाच्या निर्णयाचा वर केलेल्या युक्तिवादाच्या अनुषंगाने पुर्नविचार केला जावा.

6. प्रतिवादी क्रमांक 1 च्या वतीने हजर असलेले विद्वान ज्येष्ठ वकील श्याम दिवाण यांनी उपस्थित केलेला महत्त्वाचा मुद्दा आणि ज्येष्ठ सॉलिसिटर जनरल तुषार मेहता यांनी सादर केलेल्या निवेदने आणि या न्यायालयाने एल. चंद्रकुमार (सुप्रा) आणि

अलापन बंदोपाध्याय (सुप्रा) या प्रकरणांमध्ये दिलेल्या निकालांचा आणि आदेशांचा अभ्यास केल्यानंतर आणि त्यात समाविष्ट असलेला मुद्दा हा उच्च न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राशी संबंधित आहे आणि भारतीय अनुच्छेद 226 (2) चा समावेश केल्याचा परिणाम आणि येथे वर उल्लेख केलेल्या संविधानाच्या कलम 226 (2) चा समावेश करताना कायदा मंत्र्यांचे विधान आणि त्यात समाविष्ट असलेला मुद्दा, मोठ्या संख्येने कर्मचाऱ्यांवर परिणाम करतो आणि तो सार्वजनिक महत्त्वाचा आहे, या संदर्भात आम्हाला वाटते की तो योग्य आहे. रजिस्ट्रीला हे प्रकरण लवकरात लवकर योग्य आदेशांसाठी भारताच्या मुख्य न्यायाधीशांसमोर ठेवावा जेणेकरून वरील मुद्दा लवकरात लवकर सोडवला जाईल.

अंकित ज्ञान

हे प्रकरण मोठ्या खंडपीठाकडे पाठवण्यात आले.

(सहाय्यक: अभिषेक अग्निहोत्री, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.